

KONCEPTUALNE SMERI V SLOVENSKI GEOGRAFIJI PODEŽELJA

Vladimir Drozg

Dr., profesor geografije in zgodovine, izredni profesor
Oddelek za geografijo
Filozofska fakulteta
Univerza v Mariboru
Koroška cesta 160, SI - 2000 Maribor, Slovenija
e-mail: vlado.drozg@uni-mb.si

Stanko Pelc

Dr., profesor geografije in sociologije, izredni profesor
Fakulteta za humanistične študije
Univerza na Primorskem
Titov trg 5, SI - 6000 Koper, Slovenija
e-mail: stanko.pelc@guest.arnes.si

UDK: 911.37(497.4):711.3

COBISS: 1.02

Izvleček

Konceptualne smeri v slovenski geografiji podeželja

V prispevku je podan kratek pregled teoretskih in konceptualnih smeri geografije podeželja v Sloveniji. V prvem delu je prikazano različno pojmovanje termina podeželje, v drugem delu pa osnovne konceptualne usmeritve pri spoznavanju podeželja. To so: fiziognomsko morfogenetska usmeritev, funkcijsko posibilistična, procesološko strukturna in socialno kulturna usmeritev. Sledi pregled najpogostejših področij raziskovanja v slovenski geografiji podeželja.

Ključne besede

geografija podeželja, teorija geografije, Slovenija

Abstract

Conceptual Directions in Slovenian Rural Geography

The paper shows an overview through theoretical and conceptual directions in Slovene rural geography. In the first part of the article, the changes in understanding of the term rural area are shown, in the second some theoretical concepts are discussed. The last chapter brings an overview of the most often researched topics in the field of rural geography in Slovenia.

Key words

rural geography, theory of geography, Slovenia

Uredništvo je članek prejelo 4.11.2009

1. Uvod

Razmišljati o podeželju v Sloveniji in geografiji podeželja v slovenski geografiji je kočljivo. Po eni strani je skoraj celotna Slovenija podeželje, saj je antropogeno preoblikovanje površja seglo od najnižjih nadmorskih višin daleč v visokogorje. V Sloveniji ni velikih mest, ob katerih bi nastala tako imenovana urbana pokrajina; s tem pojavom se srečujemo šele v zadnjih desetletjih. Zato se veliko geografskih razprav hote ali nehoti nanaša tudi oziroma predvsem na podeželje. Po drugi strani je slovenska geografija bolj kot v razvijanje teorije, usmerjena v implementacijo geografskih idej. Tako slovenska geografija podeželja sledi temeljnim teoretskim določilom geografske vede, lastnih teoretskih pristopov, nanašajočih se zgolj na podeželje, pa ni razvila.

Ta pregled je zahteven tudi zato, ker se vsemu trudu navkljub ni mogoče izogniti subjektivnosti, predvsem pa ostaja odprto vprašanje referenčne točke za ocenjevanje stanja na področju geografije podeželja. Zato pregled vključuje najširši nabor geografskih študij o podeželju v Sloveniji, brez medsebojne primerjave ali vrednotenja. Navedene so zgolj za utemeljitev našega videnja načina in izhodišč spoznavanja (interpretiranja) slovenskega podeželja. Pri tem se opiramo tudi na vsebino in dosežke tujih razprav, predvsem nemških, s katerimi je slovenska geografija tradicionalno povezana ter anglosaških, s katerimi se v zadnjem času spogleduje mlajši rod geografov.

2. Pojmovanje podeželja

Pregled slovenske geografije podeželja začnemo s kratkim zapisom o razumevanju tega pojma. V prvotnih geografskih opisih dežel podeželje ni bilo pojmovano kot posebno področje geografskega proučevanja, ampak se je za ta območja uporabljal univerzalni pojem pokrajina. Najpomembnejša značilnost tega območja je bila agrarna dejavnost, zato se je v prvih razpravah za podeželje uporabljal pojem agrarna pokrajina. Medved je za podeželje postavil naslednjo opredelitev (Medved 1967, 155):

"Geografsko okolje podeželske pokrajine oblikujejo tri skupine činiteljev: človek v določenem socialno ekonomskem okolju, naravne razmere in splošna stopnja družbeno ekonomskega in tehničnega razvoja."

Z naraščajočo diferenciacijo pokrajine mestnih območij ni bilo več mogoče obravnavati skupaj z agrarnim delom pokrajine in pojavilo se je novo, vsebinsko ožje pojmovanje podeželja. V njem izstopata dva poudarka:

1. odnos do mesta (Vrišer 1974, 108-110) in
2. agrarna pokrajina kot regionalni kompleks (Ilešič 1976, 254).

Opredelitev podeželja kot območja »zunaj mest«, je pravzaprav negativna in po vrhu še ne povsem natančna (Vrišer 1982, 12). Podeželje je (bilo) vse, kar ni mesto. Takšno pojmovanje je bolj sprejemljivo, če upoštevamo, da je bil velik poseljeni del Slovenije pretežno agraren, v mestih pa se je osredotočalo vse več neagrarnih dejavnosti, zaradi česar so mesta postajala vse bolj drugačna od okoliškega agrarnega zaledja.

Drugi vsebinski poudarek izpostavlja agrarno pokrajino oziroma agrarno dejavnost kot pomemben del podeželja, hkrati pa podeželje pojmuje kot poseben »prostor« (Ilešič 1973, 254). Svetozar Ilešič se je v razpravi iz leta 1973 (objavljena 1976) o

podeželju izrekel samo posredno, ko je govoril o geografiji podeželja. Iz zapisa lahko razberemo, da je podeželje pojmoval kot območje – »regionalni kompleks«, v katerem ima agrarna dejavnost pomembno vlogo. Takšno pojmovanje je najpogostejše še danes, ponuja ga tudi večina epistemološkega gradiva o tem pojmu - za primer definicija Draga Kladnika iz Leksikona geografije podeželja (Kladnik 1999, 163):

"Podeželje je območje zunaj mest, katerih značilne poteze so manjša gostota prebivalstva, prevlada kmetijske in gozdarske dejavnosti v pokrajinski podobi, navezanost precejšnjega dela nekmetijskih dejavnosti na kmetijsko pridelavo in kmečko prebivalstvo, počasnejša prebivalstvena rast, preprostejša socialna slojevitost, tesnejše zveze med ljudmi, preprostejša socialna slojevitost in manjša naselja z nižjimi stopnjami centralnosti."

Definicija je opisna in podeželje prikazuje kot homogeno območje, brez razvojne dinamike in prostorske raznolikosti. Povsem spregledan je vidik, po katerem bi lahko podeželje označili kot prehodno območje iz naravne pokrajine (divjine), kjer je stopnja antropogenosti minimalna, v urbano pokrajino, kjer je ta maksimalna in stopnja naravnosti minimalna.

Nadaljnje spoznavanje tega pojava je pripeljalo do nekoliko natančnejše (prečiščene) definicije, v kateri so izpostavljene bistvene značilnosti podeželja ter izpuščene navedbe, ki jih je mogoče razumeti kot kolonialno razmerje med mesti in podeželjem. V študijskem gradivu za geografijo podeželja je Drozg (2005a) predlagal naslednjo opredelitev:

"Podeželje je območje, kjer kmetijstvo in gozdarstvo najpomembneje vzpostavljata pejzaž pokrajine, kjer živi znaten delež prebivalcev od primarne gospodarske dejavnosti in kjer se pojavljajo agrarna naselja."

Podobna definicija je tudi v Geografskem terminološkem slovarju (GTS 2005, 286):

"Podeželje - kultivirana pokrajina, kjer je v rabi prostora in pokrajinskem videzu opazna prevlada najpomembnejših dejavnosti kmetijstva in gozdarstva, z nadpovprečnim deležem kmečkega prebivalstva, ki je bolj preprosto socialno razčlenjeno in tradicionalno, s poudarjeno prilagojenostjo položaja naselij in oblike hiš naravnim razmeram, kmetijskim opravilom."

V vseh do sedaj navedenih pojmovanjih je izpostavljen predvsem morfološki vidik podeželja, oziroma elementi fizičnega prostora (pokrovnost tal, naselja). Podeželje pojmujeemo izključno kot fizični prostor, ne pa tudi kot socialni, osebni, virtualni in kar je še možnih pojmovanj prostora. Čeprav sodobne raziskave pokrajine prikazujejo tudi to dimenzijo, je v slovenski geografiji zaenkrat še nismo vključili v pojmovanje podeželja. Izpostaviti pa bi veljalo naslednjo značilnost:

Podeželje je območje večje ruralnosti (v fizičnem in socialnem smislu) in manjše urbanosti (v funkcijskem in kulturnem smislu) ter prostor, kjer je ruralna identiteta izrazitejša kakor urbana.

Sodobnejše pojmovanje podeželja je nakazal M. Klemenčič. Iz njegovega zapisa navajamo nekaj ključnih misli, ki opredeljujejo »post ruralno« podeželje (Klemenčič 2006, 162):

"... spremembe v obnašanju in dojemanju podeželskega prebivalstva ... od razumevanja ruralnosti kot prostorsko trdne entitete k ruralnosti kot prostorski praksi ... podeželje je hibridni prostor ... z nizom mrež, v katerih so različne bitnosti ... posledica česar so različne vrste podeželja ... ruralnost je deteritorializirana, ker

so pomenski znaki in simboli postali vse bolj oddaljeni od pripadajočih geografskih prostorov."

V slovenski geografiji torej razumemo podeželje predvsem kot fizično kategorijo (kot fizični prostor), podobno kot (v enem delu) razumemo pokrajino (ali zemeljsko površje). Zato so elementi fizičnega prostora, kot so raba zemljišč, naselja, gospodarske dejavnosti, prebivalstvo izhodiščni elementi definicij podeželja. Poleg tega razumemo podeželje kot območje, ki je drugačno od urbanih območij, zato se v vseh definicijah pojavlja mesto kot referenčna točka primerjave. Hkrati ga opredeljujemo predvsem kot območje kmetijstva in gozdarstva ter kot območje manjše gostote in počasnejše rasti števila prebivalstva. Nekoliko v neskladju z navedenim pa je, da kartografski prikazi podeželja vključujejo tudi najvišje dele visokogorij in obmestja največjih mest (npr. Kladnik in Ravbar 2003, 143; Klemenčič idr. 2008, 118-119). Glede opredelitev pojma podeželje lahko pritrdimo Irmi Potočnik Slavič, ki pravi, da so slabosti dosedanjih definicij (Potočnik Slavič 2008, 14):

- premalo izpostavljena raznolikost podeželja,
- poudarjanje razlike med mestom in podeželjem,
- subjektivnost izpostavljenih razlik .

Z različnim razumevanjem podeželja so povezani različni kazalci za omejevanje podeželja nasproti mestu in naravni pokrajini, kar pomeni, da je od razumevanja podeželja odvisen teritorialni obseg. V prvem obdobju, ko je bilo podeželje pojmovano kot agrarna pokrajina, so prevladovali socialni in ekonomski kazalci (Vrišer 1974, 108), med njimi predvsem delež kmečkega prebivalstva ter obseg kmetijske proizvodnje. V kasnejšem naboru kazalcev so bile izpostavljene razlike med mesti in podeželjem, predvsem glede števila prebivalcev v naseljih, socialni sestavi (zaposlitvena in izobrazbena struktura, gibanje števila prebivalcev). V zadnjem obdobju skušamo podeželje omejiti s kazalci življenjskega sloga (Drozg 2007) in kazalci gospodarskih razmer (Potočnik Slavič 2008).

3. Konceptualne smeri pri obravnavi podeželja

O geografiji podeželja v Sloveniji lahko govorimo šele po letu 1967, ko se je Svetozar Ilešič, zavzel za proučevanje »splošne geografske podobe podeželske pokrajine oziroma podeželskega prostora« (Ilešič 1979, 254). V razpravi o agrarni geografiji in podeželju je utemeljil svoje stališče:

»Zavedati se moramo, da je agrarno življenje podeželja v času stopnjevanje deagrarizacije in urbanizacije vse manj izolirano in vse bolj prepleteno z drugimi družbenimi in gospodarskimi procesi. ... Zato izgublja tudi pojem »čiste agrarne pokrajine« čedalje bolj svoj smisel. Zato nam je čedalje težje obravnavati tako pokrajino ali tak prostor samo »agrarnogeografsko«. Če razen tega pritegnemo v obravnavo v zadostni meri še ekološke pogoje in vrednotenje njihovega pomena v toku različnih faz družbenogospodarskega razvoja, ..., se nam pred očmi sama od sebe oblikuje namesto tako imenovane »agrarnogeografske« podobe kompleksna in dinamična splošno geografska podoba podeželske pokrajine«.

Pri prepoznavanju konceptualnih usmeritev je potreben razmislek o značaju geografije podeželja, natančneje o tem, ali gre za regionalno ali za občo geografijo. Odgovor na to vprašanje je pomemben, ker menimo, da se v regionalni geografiji uporabljajo nekoliko drugačni koncepti, kakor v občji (Drozg 2002, 63). Prvi so bolj

vsebinske narave, drugi pa bolj metodološke. V sistemizaciji geografije je geografija podeželja uvrščena v družbeno in regionalno geografijo (Kladnik 1999, 37). Z vidika sistematike vede je takšna opredelitev sporna, saj bi morali v tem primeru znotraj geografije podeželja obstajati dve bolj ali manj ločeni vsebinski področji, vendar česa takega ni zaznati. Menimo, da je tako po predmetu kot po vsebini proučevanja, geografija podeželja del regionalne geografije. Proučuje namreč del zemeljskega površja (del pokrajine oziroma tip pokrajine), ne pa elementov zemeljskega površja (pokrajine), kar je predmet obče geografije. Podobno velja tudi za urbano geografijo, geografijo Krasa, geografijo tropov. Sestavine podeželja so predmet proučevanja posameznih vej obče geografije (npr. vode, tla, relief, prebivalstvo, gospodarstvo).

Geografija podeželja je morda, podobno kot vsa regionalna geografija, na prelomnici. Celovito poznavanje določenega območja (pokrajine, regije ali dela zemeljskega površja) je v današnjem času komaj še mogoče, če sploh. Večina stvari in pojavov, ki jih v geografiji proučujemo, ni prostorsko, temveč vsebinsko zamejenih. V geografiji spoznavamo predvsem prostorske različnosti določenega pojasa. Današnja znanost ločuje po predmetu in metodah spoznavanja, ne po območju (prostoru), kar je svojstvo regionalne geografije. Z empiričnim instrumentarijem in analitičnimi metodami najbrž ni mogoče spoznati vseh razsežnosti določenega območja, zato se tovrstne razprave selijo v esejistiko, kulturološke in humanistične vede. Upošteva vse večjo unificiranost prostora glede opremljenosti z družbeno in tehnično infrastrukturo po eni strani, po drugi pa z vse večjo heterogenostjo življenjskih stilov in gospodarskih dejavnosti, ki niso več omejene na specifičen prostor (npr. mesto ali podeželje), je vprašljivo govoriti o konceptih, ki se nanašajo samo na del pokrajine. Zato se v spoznavanju podeželja držimo konceptov, s katerimi pojasnjujemo celoten prostor, ne pa podeželja posebej.

V slovenski geografiji podeželja niso nastali koncepti, ki bi služili kot izhodišča za interpretacijo razmer v pokrajini (glej tudi Klemenčič M. 2006, 168), temveč obstaja več vsebinskih in metodoloških pristopov, kako pokrajinski kompleks interpretirati. Zato lahko med vsebinskimi izhodišči geografije podeželja pokažemo zgolj način, kako je bilo to območje videno in interpretirano, ali z drugimi besedami, katere vsebine podeželja so v določenem obdobju izstopale in kako so bile interpretirane. O tem je pisal že Svetozar Ilešič v razpravi iz leta 1979, ko je navedel tri smeri proučevanja podeželja, in sicer: morfo-genetsko, socialnogeografsko in ekonomskogeografsko smer (Ilešič 1979, 241). Njegova členitev je aktualna še v današnjih razmerah, čeprav se nanaša bolj na področja, kakor na konceptualne razlike, ki takrat najbrž še niso bile tako prepoznavne kot so danes. M. Klemenčič pa je v razpravah o podeželju prepoznal socialnogeografski in predstrukturalistični pristop (Klemenčič 2006, 168). »Prvi skuša biti celovit in problemski, ... pri drugem so v ospredju strukture podeželja« (ibid.).

Za slovensko geografijo podeželja so pomembni tudi vplivi tujih geografskih šol. Najmočnejše so odzvanjale ideje nemških geografov, kar se kaže v obsežnem znanstvenem sodelovanju med leti 1970 – 1999 (glej izčrpen zapis M. Paka 2007). Poleg idej o kompleksni geografiji so bile vplivne zamisli Münchenske socialno geografske šole. Omembe vredne so še zamisli francoskih geografov, katerih koncept »genre de vie« se je prijel tudi med slovenskimi geografi. V začetnem obdobju je bila vplivna tudi poljska geografska šola, predvsem na področju kartiranja rabe tal (Andrej Kostrowicki). To sodelovanje je v 80-tih letih zajelo tudi

področje varovanja okolja. Po tem obdobju so se okrepili vplivi iz angloameriške geografije, še posebej ideje posibilizma in behaviorizma.

Preglednica 1: Geografski koncepti, ki so vplivali na slovensko geografijo podeželja.

Koncept	Obdobje	Predstavniki - tuji	Predstavniki - domači
Kompleksna geografija	Po 1960	Vidal de la Blache, Alfred Hettner	Svetozar Ilešič, Marijan M. Klemenčič, Drago Kladnik
Socialna geografija	Po 1970	Wolfgang Hartke, Karl Ruppert	Vladimir Klemenčič
Raba tal	Po 1960	Andrej Kostrowicki	Svetozar Ilešič
Ekonomika kmetijstva	Po 1960	Vsevolod Anučin	Igor Vrišer
Posibilizem	Po 1980	Jörg Maier,	Marjan Ravbar; Igor Vrišer
Postruralizem	Po 1990	Michael Woods, Keith Halcrafee, Arno Paassi, Benno Werlen	Marijan M. Klemenčič

V nadaljevanju predstavljamo še konceptualne usmeritve slovenske geografije podeželja, ki jih je po našem mnenju mogoče razbrati na podlagi pregleda raziskovalnega dela, posvečenega tej tematiki. Poudariti je treba, da navedene konceptualne usmeritve obstajajo druga ob drugi, čeprav je v njih mogoče razbrati tudi časovno dimenzijo, saj so povezane z razvojem vede in razumevanjem podeželja. Težava je, da v slovenski geografiji ni veliko besedil, kjer so teoretska in konceptualna izhodišča pojasnjena ali vsaj nakazana. Zato je bila potrebna presoja na podlagi posrednih kazalnikov – metode, namena, uporabljenih dejavnikov, zaključkov razprave.

Preglednica 2: Konceptualne smeri v slovenski geografiji podeželja.

	Predmet spoznavanja	Značilnosti koncepta	Najpomembnejša področja
Fiziognomsko morfogenetska usmeritev	Pokrajina	Enotna, kompleksna geografija, človek-narava	Regionalni prikazi
Funkcijsko posibilistična usmeritev	Učinki človekovega delovanja	Možnosti gospodarskega razvoja	Agrarna in ekonomska geografija
Procesološko strukturna usmeritev	Spremembe, geneza podeželja	Spreminjanje, transformacija, struktura	Ekologija, prostorsko planiranje, ekonomska geografija
Socialno kulturološka usmeritev	Akterji spreminjanja podeželja	Učinki človekovih dejavnosti v prostoru	Oskrba na podeželju življenjski stil, regionalna pripadnost prebivalcev

3.1 Fiziognomsko morfogenetska usmeritev

V prvem obdobju je spoznavanje pokrajine (podeželja) temeljilo predvsem na videnem, na opazovanju fizičnega prostora, manj pa na sekundarnih virih, kot so statistični podatki in tematski kartografski prikazi. Zato so prevladovala teme, ki najbolj izstopajo v podobi pokrajine. To pa sta narava (relief, vegetacija) in vidni učinki človekovih dejavnosti (naselja, infrastruktura, raba tal). Poleg opazovanja in kartiranja je bil temeljni vir spoznavanja razgovor oziroma ustni viri (informatorji). V tem obdobju je bilo geografsko spoznavanje podeželja blizu etnologije in zgodovine. V konceptualnem smislu je povsem prevladoval odnos človek – narava. Zato je bilo geografsko raziskovanje usmerjeno v definiranje pokrajin s skupnimi značilnostmi, najpogosteje takšnih s podobnimi pogoji za preživetje in s podobnim pejsajem. Pogoste so bile regionalne študije homogenih podeželskih pokrajin.

Vsebina takratnih opisov je bila največkrat genetska (razvojna), historično naravnana, predvsem pa je izstopal segment naravnih razmer – po eni strani kot prikaz naravnih razmer, ki določajo delovanje človeka, od poselitve do gospodarske usmerjenosti, po drugi pa kot dejavnik, katerega človek spreminja in izkorišča. Ta usmeritev sovпада z idejo »kompleksne« geografije, v kateri sta bila naravni in družbeni del vede tesno povezana. Geografija naj bi prikazala prav to celovitost oziroma povezave med naravo in družbo.

V tej usmeritvi je pokrajina pojmovana predvsem kot likovna kategorija, čeprav kot odraz »kompleksa pokrajnotvornih elementov«. Vendar so bili, metodološko vzeto, prikazi predvsem opis naravnih in družbenih elementov, morfološki segment, raziskovanje strukture pokrajine in najpomembnejših pokrajnotvornih elementov ter principov povezav med njimi, pa je običajno izostalo (čeprav je Ilešič menil drugače). Citata iz študije Svetozarja Ilešiča označujeta to usmeritev (Ilešič 1979, 243):

»... agrarna pokrajina, ki je ... po svoji fiziognomiji pomenila po pravici glavni predmet geografskega proučevanja." Geografi se "... niso ukvarjali samo z razvojem zunanjih oblik agrarne pokrajine, temveč so se morali nujno poglobljati tudi v notranje, strukturne vzroke celotnega razvoja.«

Ta usmeritev je v slovenski geografiji podeželja aktualna še danes; klasično besedilo te vrste je Ilešičeva razprava o sistemih poljske razdelitve (Ilešič 1950) ter številni regionalni prikazi podeželskih pokrajin. Izpostaviti velja še razpravi o tipih kulturne pokrajine (Urbanc 2002) in morfoloških tipih naselij (Drozg 1992), ki sta v metodološkem smislu blizu spoznavanju globljih zakonitosti ustroja podeželja in podeželskih naselij, v vsebinskem pa pojasnjujeta morfologijo podeželske pokrajine.

3.2 Funkcijsko posibilitična usmeritev

Ta usmeritev proučevanja podeželja je reakcija na prejšnjo; namesto poudarjanja vpliva narave na človeka, je izpostavljena aktivna vloga človeka v prilagajanju in izbiranju najustreznejše možnosti za gospodarski razvoj (za razliko od pretežno "receptivne" vloge, v kakršno je bil človek postavljen v prejšnji usmeritvi). Izpostavljene so možnosti za gospodarske dejavnosti in za izkoriščanje naravnih virov. To se povezuje s širjenjem neagrarnih dejavnosti na podeželje, kar se je v Sloveniji intenzivneje pojavilo v 60-tih letih prejšnjega stoletja. M. Jeršič je v zvezi s tem opredelil naslednje funkcije podeželja (Jeršič 1982, 142):

- "- pridobivanje hrane in surovin,
- oskrba s pitno vodo,
- hidroenergetski potencial,
- naravovarstvena vloga,
- rekreacijsko območje."

Za ponazoritev te vsebinske orientacije navajamo zapis I. Vrišerja, v katerem razmišlja o različnih možnih pogledih na funkcije podeželja (Vrišer 1982, 14):

»Značilno za ena in druga stališča je, da vidijo le nekatere funkcije in vrednote podeželskega prostora in da njegov razvoj žele zadržati ali pa izenačiti z mestnim ne glede na posledice, ki bi jih takšna razvojna politika prinesla. Le redko pa presojujejo vlogo podeželja celovito, razvojno in ob upoštevanju njegovih posebnosti in regionalne stvarnosti.«

Iz zapisa veje aktiven odnos do podeželja, v smislu določanja namembnosti prostora, možnosti za gospodarski razvoj in način urejanja. Sprva se je usmeritev kazala kot vrednotenje razmer za posamezne gospodarske dejavnosti, vendar takšen pristop metodološko ni bil dosleden (objektiven), zaradi česar so bili rezultati zelo splošni ali pa zelo podobni – v enem obdobju je bilo kmetijstvo najpomembnejši naravni potencial, v drugem pa turizem in rekreacija. Kasneje se je ta usmeritev osredotočala na vire kot potencial za gospodarski razvoj – od naravnih, ustvarjenih, endogenih (Potočnik Slavič 2008).

V ospredju te usmeritve je še vedno narava in fizični prostor, le da je narava razumljena kot potencial (ekonomska kategorija), v smislu naravnih virov ne pa kot likovna stvaritev. Pomembna značilnost je bogata empirična podkrepljenost razprav, kar je posledica kvantifikacije geografije in dostopnosti raznovrstnih podatkov o podeželju.

3.3 Procesološko strukturna usmeritev

Spoznavanje prostorskih sprememb se je v slovenski geografiji podeželja pojavilo v 70-tih letih. Beleženje prostorskih sprememb, transformacije in spreminjanja pokrajnotvornih dejavnikov je v veliki meri omogočala množica empiričnih podatkov, od numeričnih do tematskih kartografskih prikazov, pa tudi težnja po večji empirični podkrepljenosti spoznanj. Spoznavanje procesov namreč pomeni tudi spoznavanje strukture (in obratno). To je vodilo k množičnim tipologijam podeželskih območij, naselij in upravnih enot, skratka k natančnejšemu poznavanju prostora na regionalni in lokalni ravni. Pa tudi k odkrivanju novih pomenov podeželja, npr. razprave o marginalnih območjih (Pelc 2005), demografsko ogroženih območjih (Klemenčič V. 1972), manj razvitih območjih (Ravbar 1997), razmestitvi socialnega kapitala v smislu ustvarjalnosti (Ravbar 2008), obmejnih območjih (Klemenčič M. 2008), strukturah kmetijstva (Cunder 2001). Pozornost geografov so pritegnile tudi ekološke razmere na podeželju, na primer ranljivost območij in oblike varovanja naravnih virov (Špes 2000, Rejec Brancelj 2000). Pri tej usmeritvi je postalo že zelo očitno zmanjšanje pomena naravnih dejavnikov za strukturo podeželja, povečal pa se je njihov ekološki pomen.

Očitna je še ena sprememba: regionalizacija ni več zaključek spoznavanja podeželja, temveč sredstvo za nova spoznanja. V tem kontekstu je potrebno posebej omeniti Kladnikov in Ravbarjev zapis o členitvi slovenskega podeželja, kjer sta ob uporabi množice tematskih kart in tipologij skušala prikazati strukturne značilnosti slovenskega podeželja v smislu razvojnih potencialov (Kladnik, Ravbar 2003, 50). O konceptu dela pravita:

»Za potrebe členitve (podeželja, op. p.) smo poskušali izbrati čim objektivnejše in kar najbolj celovite kazalnike, ki odražajo temeljne značilnosti naravnih razmer z omejitvenimi dejavniki v kmetijstvu, zemljiške strukture, posestne strukture, prebivalstvenih razmer, ekonomske moči, kakovosti delovnih mest, brezposelnosti, personalne infrastrukture, negativnih učinkov obmejnosti ter okoljskih obremenitev v pokrajini, povzročenih s kmetovanjem. ... Ti (kazalniki, op. p.) morajo ob razumljivosti pokazati vse najpomembnejše strukturne značilnosti sicer kompleksnih pojavov in sprememb na podeželju.«

Kvantifikacija se je prav tako dotaknila geografije podeželja. Kladnik je skušal ovrednotiti vpliv naravnih in družbenih dejavnikov na intenzivnost rabe tal (Kladnik 1990). V tem kontekstu je potrebno omeniti še članka V. Klemenčiča Tendence

spreminjanja slovenskega podeželja (Klemenčič 1991), ki prikazuje diferenciranost podeželja glede na intenzivnost urbanizacijskih in deagrariacijskih procesov ter procesi deagrariacije in urbanizacije slovenskega podeželja (Klemenčič 2001), ki obravnava preobrazbo podeželja zaradi urbanizacije.

3.4 Socialno kulturološka usmeritev

Potem, ko se je v delu družbene geografije razširila ideja o »neprostorskosti« geografije in premik od spoznavanja fizičnega prostora k spoznavanju prostorskih učinkov človekovega delovanja v prostoru / pokrajini, se je spremenil tudi kontekst interpretacije podeželja. Nekdaj enotne kategorije, npr. prebivalstvo, smo začeli prikazovati ne več po demografskih kazalcih, temveč po manjših skupinah, ki imajo določene podobne značilnosti in ki ustvarjajo spremembe v pokrajini. Pojavile so se socialne skupine, življenjski stili, s čimer je bila posamezniku – socialnim skupinam pripisana aktivna vloga pri oblikovanju pokrajine oziroma bivalnega okolja. Pelc je v tem smislu prikazal vlogo dnevnih migrantov pri spreminjanju zaledja Domžal (Pelc 1993). Pojavile so se teme, ki kažejo drugačno razumevanje podeželja; ne regionalni prikazi, temveč prikazi prostorskih učinkov človekovega delovanja, vprašanja, ki so povezana z identiteto prostora in njegovih prebivalcev. Podeželje je po novem razumljeno kot duhovna kategorija, katero označuje pojem ruralnost, ne pa kot območje posebnih socialnih, gospodarskih ali morfoloških značilnosti. Izpostaviti je potrebno razpravo o oskrbi in oskrbovalnih navadah prebivalcev na podeželju (Drozg 2007), o drugačnem pomenu časa pri vrednotenju podeželskega prostora, o razmerju med "habitusom" in "habitatom". Novo usmeritev pojasnjuje Drozg takole (Drozg 2006, 124):

»Takšno izhodišče je tudi v skladu z novejšo orientacijo socialne geografije, v ospredju katere niso prostorske strukture, temveč delovanje človeka, ki ustvarja specifične vzorce v prostoru. Povedano drugače: socialna geografija se ne osredotoča le na prostor (pokrajino), temveč na tisto, kar prostor (pokrajino) ustvarja. Razlog za takšno stališče je vedno manjša razpoznavnost človekovega delovanja v prostoru. O posameznem pojavu ni mogoče objektivno sklepati samo na podlagi njegove fizične pojavnosti, potrebno je poznati tudi vzrok oziroma »nosilca« tega pojava.«

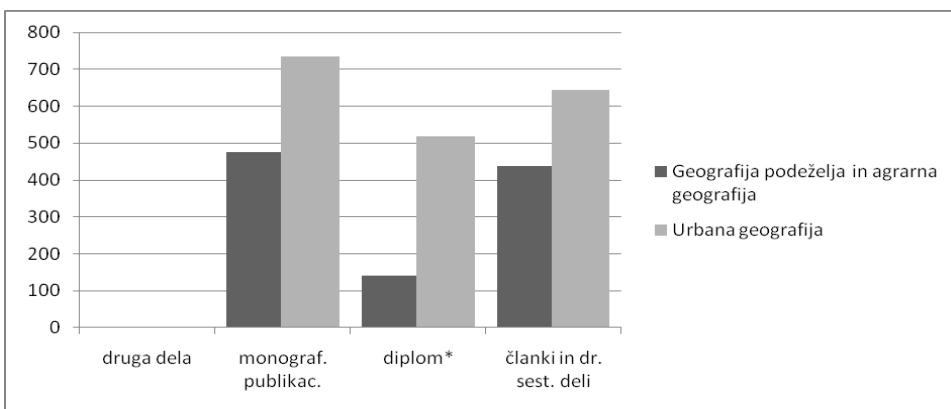
4. Najpomembnejša področja slovenske geografije podeželja

Glede vsebine geografskih razprav o podeželju je I. Vrišer v zborniku Geografske značilnosti preobrazbe slovenskega podeželja (Vrišer 1982) že podal kratek zapis o najpomembnejših raziskovalnih področjih, iz katerega izhaja, da so najbolj zastopane naslednje teme:

- regionalni prikazi,
- regionalni razvoj, oziroma razvoj podeželja,
- naselja,
- kmetijstvo,
- prebivalstvo, kmečka in delavsko kmečka gospodinjstva.

Podoben pregled 26 let kasneje kaže, da se stvari niso bistveno spremenile. Kot ugotavlja Pelc (2002) ima v Sloveniji geografija podeželja poseben položaj, saj je že dolgo zastopana v študijskih programih geografije. Po novem je sicer bolj kot ne pristala med izbirnimi predmeti, a nič došti drugače ni niti z urbano geografijo, ki je nekakšen antipod geografiji podeželja. Če primerjamo prostorski obseg podeželja v Sloveniji z obsegom mestnih in močnejše urbaniziranih območij, potem je prednost

nedvomno na strani podeželja. V primerjavi z državami, ki premorejo obsežnejša metropolitanska območja in večmilijonska mesta, je celotna Slovenija eno samo podeželje. Pa vendar je analiza objavljenih razprav in publikacij, ki jo omogoča sistem Cobiss, pokazala, da slovenski raziskovalci bistveno več pozornosti posvečajo problematiki mest in mestnih območij, kot pa podeželju. Seveda je treba vzeti v zakup slabosti analize, ki so posledica subjektivnega določanja ključnih besed pri vnašanju bibliografskih enot v sistem. Najbolj popolno je zajetje geografskih in sorodnih bibliografskih enot v knjižnici oddelka za geografijo ljubljanske Filozofske fakultete, saj je to edina avtonomna geografska knjižnica (čeprav le kot organizacijska enota). Analiza števila enot v bazi te knjižnice je pokazala, da je bilo kar štirikrat več monografskih publikacij razvrščenih v področje urbane geografije kot v področje geografije podeželja, pri člankih in drugih sestavnih delih pa je bilo to razmerje približno 3 proti 1.

Slika 1: Število Cobiss zadetkov (oktober 2009) za bibliografske enote v slovenskem jeziku v knjižnici oddelka za geografijo ljubljanske Filozofske fakultete (diplom*: enote ki imajo ključno besedo s korenem »diplom«, diplomska dela in naloge).

Vir: COBISS.SI - Kooperativni online bibliografski sistem in servisi.

Sicer se precej del, ki se nanašajo na podeželje skriva tudi pod ključno besedo »agrarna geografija«, a tudi ob upoštevanju tega dejstva, so dela s področja urbane geografije v slovenščini bolj številna od tistih, ki obravnavajo podeželje (in kmetijske dejavnosti). Kljub majhnemu obsegu urbanih območij v Sloveniji, je raziskovalno zanimanje zanje precej večje kot za podeželje.

S ključnimi besedami podeželje in geografija smo v bazi knjižnice ljubljanskega geografskega oddelka med monografijami našli 198 enot, največ od tega, kar 78 je diplomskih in magistrskih del ter doktorskih disertacij. Vmes je tudi precej različnih gradiv, kot so projicirna gradiva (24) in različna študijska gradiva (14). Knjig in zbornikov je tako le 40 (pri tem niso upoštevana dela, ki so označena s ključno besedo »agrarna geografija«). Med avtorji prevladujejo negeografi kot so npr. arhitekti, urbanisti, sociologi in agrarni ekonomisti. Zato je veliko del, ki se nanašajo na stavbno dediščino na podeželju, na celostni razvoj in urejanje podeželja, planiranje na podeželju, socialne značilnosti in probleme podeželja.

Med monografijami moramo tako omeniti dve tematski izdaji *Geographice Slovenice* z izbranimi prispevki različnih avtorjev, od starejših del pa številne regionalne

študije iz 60-tih in 70-tih let o različnih slovenskih regijah. Ob izteku prejšnjega tisočletja je izšel Kladnikov Leksikon geografije podeželja (Kladnik 1999), malo zatem pa je isti avtor v soavtorstvu obdelal še členitev slovenskega podeželja (Kladnik, Ravbar 2003). Prav v zadnjem času so izšle še razprave, ki obravnavajo spremembe pozidanih zemljišč v podeželskih naseljih (Bole 2008) in spremembe rabe tal v slovenskem alpskem svetu (Petek 2005), ki so jih pripravili sodelavci Geografskega inštituta Antona Melika. Na ljubljanskem oddelku za geografijo pa so iz razvojnega vidika obdelali obrobna podeželska območja (Klemenčič 2008). Med diplomskimi deli je največ regionalno opredeljenih, čeprav so večinoma tudi tematska, prevladujejo pa teme, povezane z razvojem podeželja ter s problemi in dejavnostmi na podeželju. Med disertacijami izrazito prevladujejo teme, ki obravnavajo preobrazbo podeželja.

Med članki in drugimi sestavnimi deli iz baz vseh treh knjižnic, v katerih evidentirajo bibliografske enote sodelavcev geografskih oddelkov, jih še največ lahko uvrstimo v področje preučevanja podeželskih naselij, sledi razvoj podeželja ter preučevanje rabe zemljišč in seveda s tem povezanih sprememb. Teme, ki jih v povezavi s podeželjem obravnavajo slovenski geografi so izjemno raznolike. Samo pri obravnavanju podeželskih naselij najdemo prispevke o morfologiji, preobrazbi, poselitvi in naselbinskem sistemu do družbenogeografskih značilnosti in centralnosti. Najpogostejši pa so regionalni pregledi podeželskih naselij. Tudi s prispevki, ki se ukvarjajo s tem, kaj vse bi lahko prispevalo k razvoju podeželja in podeželskih naselij, so avtorji posegali na zelo raznorodna področja, od tega, kako lahko v tem smislu učinkuje Don Pierrinova skupnost za odvajanje od zasvojenosti, do bolj številnih, ki se ukvarjajo s turizmom na podeželju.

Dela, ki bi se sistematično ukvarjala s podeželjem kot takim so izjemno redka, zato bi lahko rekli, da je slovenska geografija podeželja veliko bolj tematska kot sistematska (v smislu celostnih prikazov posameznih regij). Družbenogeografske razprave o podeželju so bistveno bolj pogoste kot fizičnogeografske. V zadnjem času so vse bolj aktualne okoljsko usmerjene raziskave (Špes, Brancelj, Lampič) in vse pogostejše se tudi v zvezi s podeželjem pojavlja pojem trajnostni razvoj. V obdobju po letu 1991 se je pojavilo več del, ki se tako ali drugače ukvarjajo z razvojem in razvojnimi možnostmi podeželja, kar sovpada z uvajanjem projektov celostnega razvoja podeželja na državni ravni. Z razvojem informatike so se tudi slovenski geografi začeli lotevati informacijsko podprtih raziskav rabe tal, zato je tovrstnih preučitev v zadnjem obdobju bistveno več kot prej. V zadnjem desetletju se je pojavilo tudi več poskusov členitve slovenskega podeželja. Tema, ki slovensko geografijo podeželja vznemirja že vse od šestdesetih let naprej in je še vedno aktualna, je preobrazba (transformacija) podeželskih območij prav tako pa so bile vseskozi aktualne različno naravnane razprave o podeželskih naseljih.

Literatura

- Bole, D., Petek, F., Ravbar, M., Repolusk, P., Topole, M. 2008: Spremembe pozidanih zemljišč v slovenskih podeželskih naseljih. Georitem števil. 5. ZRC – SAZU, Ljubljana
- Cunder, T. 2001: Strukturne spremembe v slovenskem kmetijstvu in razvoj podeželja. V: Podeželje na prelomu tisočletja: izzivi in problemi. DELA števil. 17, Ljubljana, str. 123 - 137
- Drožg, V. 1992: Morfologija vaških naselij v Sloveniji. Geographica Slovenica števil. 28. Ljubljana

- Drozg, V. 2002: Kulturnogeografski pristop v regionalni geografiji (na primeru Italije). *Geografija v šoli* št. 1/2002, str. 62 - 69
- Drozg, V. 2005: Versorgung im ländlichen Raum (am Beispiel der weiteren Umgebung der Siedlung Lenart in NO Slowenien). V: Neue Einzelhandelsstrukturen am Rande von Kleinstädten. Zsilincsar, Walter (ured.), Institut für Geographie und Raumforschung. Graz str. 77 - 88
- Drozg, V. 2006: Odnos med življenjskim stilom in tipom stanovanjske hiše. V: DELA šte. 25. Ljubljana. str. 123 – 132
- Drozg, V. 2005a, 2007 dopolnjeno. *Geografija podeželja*. Študijsko gradivo. Filozofska fakulteta. Maribor
- Gabrovec, M., Kladnik, D. 1997: Nekaj novih vidikov rabe tal v Sloveniji. V: *Geografski zbornik 1997*. Ljubljana, str. 7 - 64
- Ilešič, S. 1950: Sistemi poljske razdelitve na Slovenskem. SAZU. Ljubljana
- Ilešič, S. 1979: Za kompleksno geografijo podeželja in podeželske pokrajine kot naslednico čiste »agrarne geografije«. V: *Pogledi na geografijo*. Ljubljana
- Jeršič, M. 1982: Večfunkcionalni pomen našega podeželja. V: *Geografske značilnosti preobrazbe slovenskega podeželja*. Ljubljana, str. 142 - 150
- Kladnik, D. 1990: Ugotavljanje stopnje vplivov naravnih in družbenih dejavnikov na intenzivnost rabe tal. V: *Nekateri vidiki proučevanja podeželja v Sloveniji in na Poljskem*. *Geographica Slovenica* šte. 21. Ljubljana, str. 223 – 248
- Kladnik, D. 1999: *Leksikon geografije podeželja*. Ljubljana
- Kladnik, D., Ravbar M. 2003: *Členitev slovenskega podeželja*. Geografski inštitut Antona Melika ZRC SAZU. Ljubljana
- Klemenčič, M. 1982: Nekatera teoretska izhodišča pri proučevanju podeželja. V: *Geografske značilnosti preobrazbe slovenskega podeželja*. Ljubljana, str. 23 - 31
- Klemenčič, M. M. 2006: Teoretski pogled na razvojne strukture slovenskega podeželja. V: DELA šte. 25. Ljubljana, str. 159 – 171
- Klemenčič, M. M., Lampič B., Potočnik Slavič I. 2008: Življenjska (ne)moč obrobnihi podeželskih območij v Sloveniji. Univerza v Ljubljani, Filozofska fakulteta. Ljubljana
- Klemenčič, V. 1971: Prostorska diferenciacija Slovenije po selitveni mobilnosti prebivalstva. In: *Geografski zbornik XII*. Ljubljana
- Klemenčič, V. 1991: Tendence spreminjanja slovenskega podeželja. V: *Geografski vestnik* 63, Ljubljana, str. 20 - 40
- Klemenčič, V. 2001: Procesi deagrarizacije in urbanizacije slovenskega podeželja. V: *Podeželje na prelomu tisočletja: izzivi in problemi*. DELA šte. 17, Ljubljana, str. 7 - 21
- Medved, J. 1967: O vidikih in metodah proučevanja podeželske pokrajine. V: *Geografski vestnik* 39, Ljubljana, str. 151 - 160
- Medved, J. 1972: O geografskem proučevanju slovenske podeželske pokrajine. V: *Geografski vestnik* 44, Ljubljana, str. 91 -100
- Pak, M. 2007: Sodelovanje slovenskih in nemških geografov. V: DELA šte. 27. Ljubljana, str. 289 - 303
- Pelc, S. 1993: Občina Domžale – primer spreminjanja obmestne pokrajine v okolici Ljubljane. *Geographica Slovenica* 25. Ljubljana
- Pelc, S. 2002: Geografija in celostni razvoj podeželja. In: *Geografija in njene aplikativne možnosti*. DELA 18. Ljubljana, p. 227-241
- Pelc, S. 2004: Geografska obrobnost. V: *Geografski vestnik* 76-2. Ljubljana, str. 65 - 74
- Potočnik Slavič, I. 2008: Endogeni razvojni potenciali podeželja. Doktorska disertacija. Filozofska fakulteta. Ljubljana

- Ravbar, M. 1997: Some elements of sociodemographical transformation of slovenian rural areas at the turn of 20th century. *Regiograph*. Brno, str. 105 - 110
- Ravbar, M. 2006: Slovensko podeželje na preizkušnji – kdo bo nadomestil kmetijstvo? V: *DELA* šte. 25. Ljubljana str. 207 – 221
- Ravbar, M., Bole, D. 2007: Geografski vidiki ustvarjalnosti. *Georitem*, šte. 6, Založba ZRC, Ljubljana
- Rejec Brancelj, I. 2000: Podeželjsko okoljsko občutljiva območja. V: *Pokrajinsko ranljiva območja v Sloveniji*. *Geographica Slovenica* šte. 33/I. Ljubljana
- Špes, M. 2000: Geografske značilnosti pokrajinsko ranljivih območij v Sloveniji. V: *Pokrajinsko ranljiva območja v Sloveniji*. *Geographica Slovenica* šte. 33/I. Ljubljana
- Urbanc, M. 2002: Kulturne pokrajine v Sloveniji. Geografski inštitut Antona Melika ZRC SAZU. Ljubljana
- Vrišer, I. 1967: Sistemi agrarnega izkoriščanja tal v SR Sloveniji. V: *Ekonomski revija* št. 2/43, str. 192 - 211
- Vrišer, I. 1974: Mesto in podeželje – eden od aspektov socialnega razlikovanja. V: *Geographica Slovenica* šte. 3. Ljubljana, str. 108 - 120
- Vrišer, I. 1982: O geografskem proučevanju podeželja. V: *Geografske značilnosti preobrazbe slovenskega podeželja*. Ljubljana, str. 11 - 22

CONCEPTUAL DIRECTIONS IN SLOVENIAN RURAL GEOGRAPHY

Summary

Initial geographical descriptions did not consider rural areas as a special areas of geographic research. Instead, the term 'landscape' was used. The most common characteristic of this area was agriculture; thus the usage of the term agricultural landscape in the first debates about the rural areas. In Slovene geography the rural areas are understood as a physical category similar to the way we understand the landscape. Definitions of rural areas thus derive from elements of physical space, such as land use, settlements, specific economic activities. Apart from that, the rural areas are understood as the areas, different from urban. The town therefore appears as the referential point of comparison in all definitions. At the same time rural areas are defined especially as the agricultural and forestry areas, as well as the areas with smaller density of population and slower demographic growth. It is however unusual that the rural areas also include the highest parts of the highlands and the surrounding areas of the largest towns.

Slovene rural geography does not have a concepts that would serve as the origin for the interpretation of circumstances in the landscape, but rather several contextual and methodological approaches how to interpret the landscape complex. We believe that the analysis of the rural areas shows several (conceptual) orientations:

- Physiognomic-morphogenetic orientation
- Functional-possibilistic orientation
- Processual-structural orientation
- Socio-cultural orientation

The most often discussed topics in Slovene rural geography are: rural settlements, land use, regional descriptions of countryside regions, development and planning and some more general rural geographic topics. Quite some monographs are dealing with different kind of activities in rural areas from agriculture to tourism, with the development of rural areas and with planning issues.